
Safet Bandžović

Bosna i Hercegovina u uspomenama Leona Bilińskog

Sjećanja kao lični doživljaj historije nesumnjivo doprinose pomjeranju granica spoznaje. Ona revitaliziraju duh i atmosferu prošlosti, dionice i slojevitost zbivanja viđena kroz individualnu prizmu, dajući im okus i boju. Neposredna zapažanja su najveća vrijednost koju savremenici ostavljaju za sobom kao trag dnevnog toka historije lišen naknadnih ukrasa i deformacijskih dotjerivanja. Iluzorna su ona svjedočenja, kako je još davno uočeno, koja su pisana s pretenzijom da saopće historijsku istinu. Svako lično svjedočenje je djelimično i njegov značaj postaje mjerljiv u kontekstu drugih historijskih izvora.

Leon Biliński (1846-1923), zajednički austrougarski ministar finansija i šef bosanskohercegovačke civilne uprave, zapravo, kako sam kaže, “predstavnik i zastupnik cara” u BiH, bio je jedan iz reda visokorangiranih političara koji je imao zadatak da organizira život u Bosni i Hercegovini nakon njenog uključenja u sklop Habsburške monarhije. Bio je ministar finansija (20. februara 1912.-7. februara 1915.) u vrijeme kada su “*dubok umor i apatija*” zavlitali Bosnom. Principijelno se pridržavao ustavnog zakona, što je u praksi značilo poštovanje nagodbenog, austrougarskog dogovora o zajedničkim poslovima. “Prvi Slaven” na čelu političke uprave BiH, profesionalni političar zavidne reputacije, trebao je biti nositelj promjena koje će odgovarati sveopćim interesima stanovništva. Na sjednici Zajedničkog ministarskog vijeća početkom 1912. izjavio je da je Bosna i Hercegovina bila u izvjesnoj mjeri tretirana kao kolonija. Okupacija BiH 1878. za Habsburšku monarhiju, čiji je državno-politički identitet pažljivo izgrađivan na faktorima multietničnosti i multikonfesionalnosti, bila je potvrda da još uvijek ima kulturno-političku misiju u jugoistočnoj Evropi. Proces moderniziranja i “evropeiziranja” BiH odvijao se pod snažnom dozom prisile. BiH je postala “*bjelčev teret*”, prostor različitih pokusa, zakulisnih nadmudrivanja i oprečnih interesa. Ona je za mnoge, pored svih stereotipa – tih “slika u glavama”, ostala ipak *terra incognita*.

Biliński je bio svjestan zamršenosti državnopravnog položaja BiH i složenosti mehanizma njene uprave: "Provoditi politiku narodnog progressa i europske kulture, u povijesno gledano, starom narodu, ali koji je civilizacijski bio mlad, za mene je, s mojom narodnom sviješću i političko-administrativnim iskustvom to bila posve neprivlačna stvar", ali je, usprkos svemu, vjerovao u svoj uspjeh. Prema svom programskom konceptu, imao je viziju reforme državnopravnog položaja BiH, tako što bi ona bila, s po tri predstavnika, zastupljena u austrijskoj i ugarskoj delegaciji. Na privrednom planu predviđao je investicije i obligatni otkup kmetova. Razmišljao je o izgradnji velikih institucija, o osnivanju univerziteta u Sarajevu, osnivanju pravnog, kao i filozofskog fakulteta, s osloncem na Zemaljski muzej i Institut za balkanska istraživanja. Zalagao se za postepeno uključivanje domaćih ljudi na najviša mjesta u zemaljskoj upravi. Takve mjere su bile neophodne ukoliko se težilo intenziviranju procesa nastanka domaće, savremene intelektualne elite i uprave, kao i pretvaranju Sarajeva u značajno urbano središte koje bi se uklopilo u smjernice monarhističke politike. Srž višeg činovništva u BiH činio je njemački element. Vladalo je nepovjerenje prema domaćoj inteligenciji i činovništvu. Biliński je, pak, prekratko obavljao dužnost upravitelja da bi ostavio markantnije tragove, ali su ipak u njegovom djelovanju došle do izražaja osobine i maniri vještog, pragmatičnog političara. Ambicioznom Bilińskom BiH svakako nije bila politički i životni prioritet, ali je bio svjestan njenog delikatnog mjesta u složenoj državi kakva je bila Austro-Ugarska, kao i značaja za njeno prijeteće balkansko okruženje i iskušenja nedovršenih nacionalnih revolucija. Bio je to političar širokih koncepcija koga su brojne opstrukcije, na različitim nivoima odlučivanja, kao i prijelomni svjetski događaji onemogućili da pristupi njihovoj potpunijoj realizaciji.

Memoarski zapisi Leona Bilińskog *Wspomnienia i dokumenty*, tom I, 1846-1914, (Varšava 1924) jednim dijelom odnose se i na period od njegovog imenovanja za zajedničkog ministra finansija do sarajevskog atentata. Sarajevski časopis "Pregled" objavio je još 1936. u tri dijela, u prijevodu Vlade Glucka, pojedine izvode iz tih memoara. Bili su prevedeni samo oni dijelovi koje je Gluck smatrao relevantnim, prije svega odlomci koji se odnose na sarajevski atentat. "U godini u kojoj se navršava 90 godina od događaja u Sarajevu, u kojem je ubijen austrougarski prijestolonasljednik Franz Ferdinand, Institut za istoriju u Sarajevu odlučio je objaviti dio *Uspomena*" Bilińskog iz 1924. koji se odnosi na njegovo doba "vladavine" u Bosni i Hercegovini. Pojava ove, po obimu skromne knjige, također najavljuje, kako se navodi u njenom predgovoru, da je, unutar posebne edicije u kojoj će biti objavljivani memoari, dnevnici, uspomene, putopisi, ona prva u seriji i početak "priče o skrivenim ili nedovoljno poznatim događanjima u burnoj bosanskohercegovačkoj povijesti", te treba pozdraviti takvu dugoročnu orijentaciju i podržati istraživanje na tom nagoviještenom putu.

Stjepan Matković je uvodnim radom *Historiografski portret eminentnog upravitelja* čitaocima sadržajno približio ličnost Leona Bilińskog. Memoarski zapisi Bilińskog nisu lišeni subjektivizma, emocija, dopunskog i upadljivog utjecaja, pogotovo svega onog što se u Evropi zbilo od 1914. do 1918., prvih godina tektonskih promjena u Evropi nakon okončanja Prvog svjetskog rata i nestanka Austro-Ugarske, kao i “arbitrarnog” ponašanja u tumačenju vlastite uloge i odgovornosti u zbivanjima koje opisuje i o kojima sudi s bliske vremenske distance. Teško je u jednoj ličnosti biti i objekt i subjekt. Akteri često prešutkuju, imaju “naknadnu pamet”, pa učitavaju svoje savremeno mišljenje u priču o prošlosti i dopunske “obračune” sa svojim nestomišljenicima. Memoarska djela su svojevrstan obračun s prošlošću. Zaborav je u srži politike. Slike lične i kolektivne prošlosti nisu statične, nego su i posljedica i funkcija docnijih stavova. U svom životnom vijeku mnogi su postajali radikalni misionari različitih ideja. Sklonost da se potiskuje teret sopstvene prošlosti doprinosi devalviranju historije.

Biliński je, nakon svog imenovanja, iz Beča vukao konce upravljanja Bosnom i Hercegovinom, pazeći da ne naruši uspostavljene norme političkog ponašanja. Smatrao je da se vlast mora oslanjati, bez obzira na ispoljene iredentističke ili trijalističke zahtjeve, na “sva tri plemena i vjere” BiH ukoliko se žele ostvariti povoljni rezultati. Na optužbe da je bio naklonjen Srbima odgovarao je da se u administraciji Bosnom i Hercegovinom nije mogao ni sam, kao ni njegovi prethodnici, snaći bez stranke Srba, “koja je svakako od triju tamošnjih bila najjača, brojčano, bogatstvom, političkim osjećajem, energijom, sposobnošću, crkvenom organizacijom, školstvom”. U dijelu svojih zapisa koji se odnose na BiH predočio je podatke o brojnim osobama, naročito iz svog kruga upravitelja. Ostavio je i zanimljiv opis svog boravka u BiH u junu 1912. koji je trebalo stručno popratiti zbog određenih toponomastičkih nepreciznosti. Kroz svoje pisanje on neprestano iskazuje divljenje prema svojoj ženi, koja je, po njemu, na neki način “predstavljala nekakvu caricu”. Objavljivanje kompletnih memoarskih zapisa Bilińskog dalo bi široj javnosti još detaljniju sliku o njemu i vremenu u kojem je djelovao. Historijska saznanja su tokom vremena neprestano obogaćivana i proširivana, tako da se može zauzeti sasvim objektivan i racionalan stav.

Zapisi Bilińskog ukazuju na izrazitu složenost odnosa s mađarskim političarima, zastupnicima iz austrijskog carevinskog vijeća, dvorom i diplomatima. On je iz svog ugla ukazivao na višedimenzionalnost političkih odnosa u visokim krugovima u kojima se diskutiralo o tome šta je doista BiH, i na koji je način integrirati u sastav Austro-Ugarske: “*Ugarska se vlada pak – isto svaka, ali uz razliku koja je ovisila o karakteru svakog novog šefa vlade – rukovodila samo jednim ciljem. Ugnjetavanjem Bosne i Hercegovine u korist Ugarske, a protivno interesima Austrije.*” On je pružio i čitav niz zanimljivih, bitnih podataka o aktuelnim problemima u BiH, poput onih

o njegovim kompliciranim odnosima s generalom Oskarom Potiorekom (1853-1933), zemaljskim poglavarom, za koga piše da ga je stanovništvo nazivalo "*umornim carem*", o otkupu kmetova, saboru, i posebno o sarajevskom atentatu.

Biliński je, predočavajući svoju verziju dramatičnih sarajevskih zbivanja, napisao da je, iako neposredno nije bio uključen, niti konsultiran oko "lakomislene organizacije" i programa posjete Sarajevu prijestoljonasljednika Franza Ferdinanda i njegove žene, zbog njihove pogibije, preuzeo odgovornost za sve, "a to znači i za sve nesretne pogreške podređenog mi zemaljskog poglavara" Potioreka, i odstupio s dužnosti. Biliński, prema historijskim izvorima, nakon atentata u Sarajevu, nije bio protivnik objave rata Srbiji, mada njegovi zapisi govore nešto drugačije. U početku se zalagao za nastavak saborske djelatnosti, za izdiferencirani odnos prema Srbima u BiH i odvajanje "lojalne većine" od "veleizdajničkih elemenata". Ubrzo je izmijenio svoja prvobitna stajališta i prihvatio stav da treba okončati rad bosansko-hercegovačkog sabora. Na sjednici Zajedničkog ministarskog vijeća 7. jula 1914. podržao je gledište da se Austro-Ugarska mora obračunati sa Srbijom kako bi mogla zadržati BiH u svojim rukama, te da je "*odlučujuća borba prije ili kasnije neizbježna*". Smatrao je da se, nakon svih turbulentnih dešavanja, među bosanskohercegovačkim Srbima više nije moglo utvrditi ko je od njih lojalan, a ko je "velikosrbin". Nije vjerovao u uspjeh diplomatskih akcija i pregovore sa Srbijom, jer "Srbin samo silu uvažava". O tome treba šire konsultirati radove dr. Dževada Juzbašića, koji je upozorio da navodno "*otkriće*" o Bilińskom "kao protivniku rata" ne može naći oslonca u nauci. Nakon okončanja Skadarske krize u maju 1913. Biliński je već ocjenjivao da je neposredna konfrontacija sa Srbijom odgođena, ali da se Monarhija mora sistematski pripremati za budući veliki rat. Smatrao je da u međuvremenu treba riješiti jugoslavensko pitanje u Monarhiji, pri čemu je poseban značaj pridavao "privrednom, nacionalnom i političkom uzdizanju BiH". U *Uspomenama* će istaći da je, kao upravitelj Bosne i Hercegovine, imao obavezu da iznese "*svoje mišljenje sa stajališta službe. I onda se nisam mogao izjasniti za rat, nego ukazujući na pogubni upliv Beograda na Sarajevo, izjasnio sam se za oštri ultimatum Srbiji, kako bi se već jednom razriješila buduća sudbina južnih Slavena... morala se razriješiti jugoslavenska sudbina, posebice sudbina podijeljenog srpskog naroda. I razriješila se, kao što znamo, ratom u korist Karađorđevića. Ali ne mojom krivnjom, a ni zaslugom jer za to nisam bio ni dovoljno moćan, a ni dovoljno pozvan; ali možda zbog moje providnosti*". Predviđanje budućnosti je uvijek diskutabilno, jer je ona u magli. Ne ostvaruje se uvijek ono što se priželjkuje. Knjige, poput ove, trebale bi posjedovati studioznija stručna pojašnjenja i prateće komentare.

Balkan je, u odnosu na svoj prostor, odista stvarao "*više historije nego što je sam može potrošiti*", ostajući metafora hroničnog parceliziranja, nape-

tosti, "etničkih koktela" i "nesavršenih političkih granica". Terorizam je bio i ostao jedan od načina izmjene ili ubrzanja toka historije. "Kratko" dvadeseto stoljeće - "doba ekstremizma", i "epohe politike", započelo je atentatom u Sarajevu i izbijanjem svjetskog sukoba. Džon Ganter, američki novinar, 1940. je napisao: "Nedopustiv je napad na ljudsku prirodu i na politiku što te bedne i nesrećne zemljice na Balkanskom poluostrvu mogu među sobom da vode sporove koji izazivaju svjetske ratove. Oko sto pedeset hiljada mladih Amerikanaca poginulo je zbog jednog događaja 1914. godine u nekakvom blatnjavom, primitivnom selu, Sarajevu. Gnusno i gotovo prostačko režanje u politici Balkana, teško razumljivo čitaocu na zapadu, još uvijek je presudno za mir u Evropi, a možda i u svijetu".

Knjiga *Bosna i Hercegovina u Uspomenama Leona Bilićskog* otkriva ime i djelo profesionalnog političara, svjesnog svojih zadataka i obaveza koje je trebao da izvrši u BiH za potrebe, prije svega, Monarhije u cjelini, ali istodobno, uz sva stečena iskustva, navodi na razmišljanja o historijskom fatumu BiH, njenom iritirajućem mjestu u raljama "visoke politike", cikličnim ponavljanjima historije i njenim mnogobrojnim vanjskim kreatorima i misionarima, njihovom problematičnom, "salonskom" poznavanju bosanskohercegovačkog bića, emocionalnom i političkom opredjeljivanju, praćenim čitavim kompleksima neprevaziđenih predrasuda i stereotipa.